

Varga Sándor

Türk Attila

Strohmayer Ádám

A honfoglalás kori ötvösség remeke Csengele határából

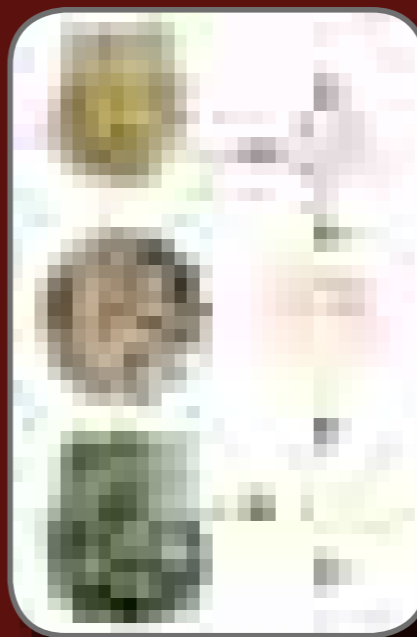
2012 nyarán újabb kiemelkedő régészeti lelettel gazdagodott a szegedi Móra Ferenc Múzeum, ám ezúttal nem az ásó, hanem az internet segítségével. A honfoglaló magyarság Csongrád megyei emlékműve egy Kárpát-medence viszonylatában is egyedülálló, magas művészi kivitelű női hajfonatkoronggal gyarapodott. A tárgy még az 1950-es években került elő Csengele határában földmunkák során, majd – mivel a találók nem ismerték fel műtárgy mivoltát – évtizedeken át egy fiókban lapult. 2012-ben egy tanya lebontása során került elő újra, ahol az örökösök a hagyaték nagy részét elajándékozták, illetve eladták. A zöld színű, restaurálatlan korong így került fel egy internetes akciós oldalra, amelyre azonban hamar felfigyelt néhány szemfüles régész. Miután a tárgy lelőhelyeként Csengele szerepelt, rögtön értesítették a területileg illetékes szegedi Móra Ferenc Múzeum régészeit, valamint az oldal kommentjeiben figyelmeztették a tulajdonost, hogy régészeti leletről van szó és a műtárgy-kereskedelem ezen formája Magyarországon törvénybe ütköző. A hajfonatkorong ezt követően azonnal lekerült az oldalról, majd a tárgyat birtokló személy együttműködésének bizonyítékeként felvette a kapcsolatot a szegedi régészekkel, akiknek beszámolt az előkerülési körülményről, megmutatta a feltételezhető lelőhelyet, illetve végül átadta a restaurálatlan műtárgyat. Mindezért a Móra Ferenc Múzeum a törvényi előírásoknak megfelelően megtalálói jutalomban részesítette – a műtárgy szakértő által becsült értékének maximum 10%-a fizethető ki ily módon –, mely ráadásul az aukciós oldalon kért ár többszöröse lett. Az illegális műkincs-kereskedelem ma már Magyarországon is egyre nagyobb probléma, mely néha tudatlanságból fakad ugyan, de nagyon fontos, hogy a magyar kulturális örökség megóvása szempontjából a szakemberek és a laikusok összefogjanak ez ellen.

Maga a tárgy egy jellegzetes 10. századi honfoglalás kori készítmény, mely nagy valószínűséggel a század középső harmadában készült, de később még sokáig használatban volt. Erre utal a tárgy felső ívén látható ezüst függesztőfül – a párjának csak a csonkja maradt meg –, mely alapján egyértelmű, hogy egy idő után már nem bőrszíjjal a női hajfonatba erősített – egyébként többnyire párban előforduló – hajfonatdíszként, hanem nyakban felfűzve, medálként viselték.

A csengelei korong feltételezett eredeti (fent), majd másodlagos (lent) viseleti rekonstrukciója

A csengelei korong mintakincsének összefüggései a honfoglalás kori hagyatékekben

A vésés és a cizellálás ötvöstechnikai munkafázisainak összehasonlítása

A korong mintájának nagyított részlete a levélszélei kimagasló finomságú vonalkázással

A tárgy előlapja ezüstlemezből készült, jellegzetes palmettás motívumokkal díszítették, a minta háttérét pedig aranyozták. Az ezüstlemez egy, a hátoldalára szegecselt rézlemezzel merevítették. A tárgy peremén látható lyukak a korong felfüggesztésén túl annak textilszalagokkal történő díszítését is szolgálhatták. A minta feltehetően egy ún. életfát (pontosabban világfát, tekintve, hogy az életfa valójában keresztény motívum) ábrázol, melynek ágai a világ különböző rétegeit kötik össze az ősi magyar hitvilág szerint. A minta kialakítása sajátos, mivel hangsúlyosan domborították, mely stílus a korabeli úgynevezett középső-Tisza-vidéki, illetve Duna-Tisza-közi műhelykör jellegzetes technikája. A levelek peremén megfigyelhető rendkívül finom vonalkázás, illetve a mintán belüli néhány négyzetmilliméteres kis terek körponccokkal való kitöltése az egykori mester kiemelkedő szakmai tudásáról tesz tanúbizonyságot. A mikroszkópos fotók és az ötvös szakember által a tárgy másolatának elkészítése során tett megfigyelések révén a csengelei korong nagyon sok apró részlettel járult hozzá a honfoglalás kori ötvösművészetünk technikájáról alkotott ismereteinkhez.

A csengelei hajfonatkorongot korának egyik legképzettebb mestere készítette el. Több olyan rajzi, illetve technikai megoldás is látható a tárgyon, amely a korszak hazai emlékműveinek legkiemelkedőbb alkotásairól ismert csak, vagy éppen teljesen unikálisnak számít. A korong alapjául szolgáló ezüstlemez – legnagyobb valószínűség szerint a kalandozások alkalmával szerzett pénzermékből – összeolvasztott és egy tömbbe kiöntött ezüsttözetből kovacsolással alakíthatta ki az ötvösmester. Eredetileg egy vastagabb lemezből indult ki az ötvös, hiszen a jelentős plasztikai lépcsők kialakítása, illetve az utómunka (csiszolás, polírozás) az anyagvastagság csökkenésével jár. A belső medalion díszítésénél elmondható, hogy a minta elnagyolt feljelölését követő trasszírozás (vonalkázás) után a mester hátoldalról domborította a mintát. Ezt követően a lemez újra a színoldaláról alakítva, úgynevezett alapleveréssel mélyítette le a háttérét. A medalion plasztikai érdekessége, hogy a sraffozott felületek síkja a minta és a háttér között helyezkedik el. Az elnagyolt felrajzolásra a trasszírozási hibák utalnak, ugyanis egyértelműen látszik, hogy a kontúrvonalakat egyes szakaszokon újraütötte a mester, az így feleslegessé váló vonalszakaszok többnyire aranyozott háttérbe, illetve a sraffozott levélszélekre esnek. A levélszélei vonalkázás finomsága teljesen unikálisnak tekinthető, magasan túlszárnyalja az összes, 10. századi Kárpát-medencei ötvöstárgyon látható sraffozást: milliméterenként 10–13, az egyenes szakaszokon párhuzamos, az ívek mentén azok fordulását harmonikusan követő vonalkát ütött be a mester. Mikroszkóp alatt megfigyelhető, hogy a többi vonallal ellentétben a sraffozás vonalkái folyamatosak, ami egy ütésre enged következtetni vonalanként.

A csengelei hajfonatkorongot koncentrikus bordákkal keretezett körkompozícióba foglalt, bravúrosan megszerkesztett növényi ornamentika díszíti. A vertikális tengely mentén alulról felfelé növekvő, középtájt két oldalra is elágazó, egymással több ponton, a levélvégi volutákkal [a voluta egy többnyire spirál alakban kialakított vonal] is összekapcsolt húsos levelekből és két indából álló ornamentikát – az ipolykiszési korongpárhoz hasonlóan – palmettáinak tekinthetjük. A kompozíció különlegessége, hogy a minta tömegarányát tekintve nemcsak a vertikális, hanem a horizontális tengelyre is közel szimmetrikus.

Noha a leletösszefüggések nélkül ismertté vált tárgyak a régészek számára sajnos fontos információk elvesztését jelentik, a technikailag kiemelkedő csengelei korong ötvöstechnikai elemzése azonban új készítőtechnikai információkat nyújt a honfoglalás kori régészek számára is. A Móra Ferenc Múzeum tehát egy valóban páratlan szépségű és jelentőségű tárggyal gazdagodott nemrégiben.